

บทที่ ๔

นางอัปสรที่น่าสนใจ

สตรีมีบทบาทสำคัญในวรรณคดี ไม่ว่าจะมีส่วนเป็นตัวเด่นหรือตัวรอง หรือ แม้แต่จะเป็นตัวประกอบก็ตาม ในวรรณคดีสันสกฤตแต่ละสมัยจะมีเรื่องราวของ นางอัปสรแทรกอยู่ทั่วไป

ในสมัยพระเวท สตรีได้ถูกสมมุติขึ้นจากธรรมชาติ รวมถึงนางอัปสรก็จัด เป็นธรรมชาติ ได้กล่าวถึงนางอัปสรอุรวาตีว่า นางคือรุ่งอรุณ มีความสัมพันธ์กับ ดวงอาทิตย์ นางอัปสรในสมัยพระเวทมีบทบาทน้อยมาก นางอัปสรที่มีชื่อเสียงเด่น ที่สุดคือ อุรวาตี

ในสมัยปุราณะและในสมัยกพย์ นางอัปสรจะมีลักษณะมีชีวิตชีวามากขึ้น แต่นางก็ยังคงจัดเป็นนางสมมุติ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม นางจะมีลักษณะเด่นชัดขึ้นกว่าเดิม ในแง่คุณลักษณะที่ว่า นางมีความงามเป็นเลิศ เป็นที่เสนาหาแก่ชาย พร้อมทั้งนำความสุขและความวิบัติมาสู่บุรุษ

สำหรับการกล่าวถึงนางอัปสรนั้น ผู้วิจัยจะขอกล่าวเพียงบางคนที่ปรากฏ บทบาทเด่นชัด ในขณะที่เดียวกันจะพบว่า นางอัปสรชื่อเดียวกันจะมีปรากฏพฤติกรรม ต่างกันในวรรณคดีแต่ละเล่ม ทั้งนี้ ถ้าหากเรื่องตรงกันจะขอกล่าวเพียงเล่มใด เล่มหนึ่ง

ศักดิ์ศรี แยมัณฑกา, "สตรีในวรรณคดีสันสกฤต," วารสารกรมการฝึกหัดครู
คุรุปริทัศน์ ๑ (สิงหาคม ๒๕๒๐) : ๔๐.

ในการจะกล่าวถึงนางอัปสรที่มีบทบาทเด่น ๆ ที่ผู้วิจัยจะนำมานั้นจะนำ
นางอัปสรบางชื่อในแต่ละประเภทมาเท่านั้น

ประเภทโทวิจะจะกล่าวถึง

อุรวดี

ปรัมโลจา

เมณฑกา

ฉฤตวาจี

ส่วนประเภทเลากิจะจะกล่าวถึง

รัมภา

คีโลตตมา

อรัมพูษา

อทริกา

อุรวดี

อุรวดีเป็นนางอัปสรประเภทโทวิจะ เป็นพวกนางสวรรค์ อุรวดีเป็นนาง
อัปสรที่ปรากฏในสมัยพระเวท มีลักษณะเหมือนเพชรที่หว่ามัว อันปรากฏใน
ศตปถพราหมณะ^๑ ว่าปุรุรวัสและอุรวดีทั้งสองให้คำมั่นสัญญาต่อกันว่าจะต้องพบกันอีก
ศตปถพราหมณะกล่าวว่า อุรวดีมีเงื่อนโซ่กับปุรุรวัสผู้เป็นสามีว่าคงต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑M.E. Seaton, "Swan-Maidens," in Encyclopaedia of Religion and Ethics, (New York : T. and T. Clark, 1921),

12 : 125.

๑. กอดฉันวันละ ๓ ครั้ง
๒. ระบายหัวใจฉัน
๓. อย่าให้ฉันเห็นเธอโดยปราศจากอารมณ์ เพราะสิ่งนี้เป็นแบบฉบับ

ที่ดีของสตรี^๑

ต่อมาคนธรรมดาเห็นว่าดูราวก็อยู่กับผู้ชายนานเกินไป จึงหาวิธีพรากนางจากคนรัก คนธรรมดาจึงวางแผนทำลายความสัมพันธ์ โดยแอบขโมยแกะที่นางเลี้ยงไว้ข้างเคียงนอน ปุรุรวัสส์รีบลุกขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยที่ยังไม่ได้สวมเสื้อผ้า ขณะนั้นคนธรรมดาที่นำแสงลงมาทำให้นางเห็นคนรักเปลือยกาย ซึ่งเป็นการละเมิดความสัมพันธ์ที่นางจึงต้องจากเขาไป หลังจากนั้นนางจากไป คนรักของนางก็ออกติดตามนาง ในที่สุดได้พบนางในลักษณะของหงส์ (นกอาคี) กำลังเล่นน้ำ นางก็ปรากฏกายให้เห็นปุรุรวัสส์ อ่อนวอนให้นางกลับไปอยู่กับคนตามเดิม แต่นางกลับตอบว่า

ฉันไม่มีอะไรจะผูกกับเธออีกแล้ว ฉันจะไปเหมือนแสงแห่งรุ่งอรุณ เธอจงกลับไปเสียเถิด ฉันเหมือนสายลม ซึ่งยากที่เธอจะจับได้ ขอให้เธอจงกลับไปเสียเถิด^๒

^๑ S.Br. XI. 5.1.1.

Julius Eggeling, tr., The Śatapatha-Brahmaṇa, p. 68.

^๒ R.V. 10.95.2.

kimetā vācā kṛṇevā tavāhaṃ prā-kramiṣamuṣasāmagriyeva/
purūravah punarastam purehi gīrapanā vāta ivahamasmi//

S.Br. XI. 5.1.7.

Julius Eggeling, tr., The Śatapatha-Brahmaṇa, p. 69.

ปุรุรวัสส์ก็ถือว่าความเสียใจว่า
ถ้าเช่นนั้น ฉันจะจากไปให้พ้น และจะไม่กลับมาอีก จะไปให้ไกลที่สุด
ไปสู่ความตาย หรือให้หมาป่ากัดกินเสีย หรือจะแขวนคอตัวเอง

นางจึงปลอบโยนปุรุรวัสส์ว่า

ปุรุรวัสส์อย่าเพิ่งตาย เธออย่าหนีไปเลย อย่าปล่อยให้หมาป่ากัดกินเลย
แท้จริงไม่มีสัมพันธภาพใด ๆ กับผู้หญิงหรอก หัวใจของผู้หญิงเหมือนหัวใจ
ของหมาป่า

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ทั้งสองต่างก็ให้คำมั่นสัญญาว่าจะพบกันหนึ่งวันในวัน
สิ้นปี และจะมีบุตรด้วยกัน ต่อจากนั้นปุรุรวัสส์ก็ให้ปุรุรวัสส์ขอพรจากคนธรรพ์ โดยการหา
พิธีบูชาผู้เพื่อความ เป็นอมตะ ในที่สุดคนธรรพ์อนุญาต

เรื่องนี้ทำให้เห็นการเห็นถึงลักษณะของคนอินเดียที่เชื่อถือในเรื่องเกี่ยวกับ

พิธีบวงสรวง

^๑R.V. 10.95.14.

sudevo adya prapate-danā vṛtparāvataṃ paramām gaṃtavā u/
adhā śayīta nirṛterupasth'dhainam vṛkā rebhasāso adyuh//
ดูเทียบ S.Br. XI. 5.1.8. p. 71.

^๒R.V. 10.95.15.

purūrave mā mrthā mā pra pauto mā tvā vṛkāso asivāse u kṣan/
ne vai straināni sakhyāni samti sālāvṛkāṇaṃ hrdayānyetā//
ดูเทียบ S.Br. XI. 5.19. p. 71.

ความลึกลับมาในเรื่องของอุรวาสีจะเป็นในลักษณะเทพนิยาย มหาภารตะ
 อาทิวรรพ ได้บรรยายเรื่องราวของปุรุรวัดและอุรวาสีไว้ดังนี้ ปุรุรวัดเป็นโอรส
 ของนางอิลลา เป็นผู้มีความสามารถมาก เป็นที่ชื่นชมของคนทั่วไป ต่อมาปุรุรวัด
 ได้ปฏิเสธที่จะให้คำปรึกษาแก่สันตกุมาร^๑ พระพรหมจึงสาป และยังถือว่าปุรุรวัด
 เป็นคนแรกที่นำไฟ ๓ ชนิดมาจากกนธรรพ ทั้งยังเป็นผู้นำอุรวาสีมาจากสวรรค์ด้วย
 ปุรุรวัดอยู่กับอุรวาสี มีโอรสด้วยกัน ๖ พระองค์ ได้แก่ อายุส ชีมาน อมาศ
 หลกษุส วนายุส ศตายุส^๒ ส่วนภาควิคปุราณะบรรยายว่า อุรวาสีมีโอรส ๖ พระองค์

^๑สันตกุมาร คือ ภาคหนึ่งของพระพรหม.

^๒MBh. 1.75.18 - 25.

purūravāstato vidvānilāyām samapadyata //18//
 sā vai tasyābhavanmātā pitā cāivetinaḥ śrutam /
 trayodaśa samudrasya dvīpānaśnan purūravāḥ //19//
 amānuṣāir-vṛtaḥ sāivāirmānuṣaḥ san mahāyaśāḥ /
 viprāiḥ sa viḡrahaṃ cakre vīryonmattaḥ pururavāḥ //20//
 jahāra ca sa viprānām ratnānyutkrośātāmapi /
 sanatkumārastam rājen brahmalokādupetya ha //21//
 anudarsam tataścēkre pratyagrḥṇānna cāpyasāu /
 tato maharṣibhiḥ kruddhāiḥ sadyaḥ śapto vyanaśyata//22//
 lobhānvito balamadānnaṣṭasanjño narādhipaḥ /
 sa hi gandharvalokasthānurvasyā sahito virāt //23//
 ānināya kriyārthe'gnīn yathāved vihitāmstridhā/
 ṣaḍ sutā jajñire cailādāyurdhimānamāvasuḥ //24//
 dr̥dhāyusca vanāyusca śetāyuscovasīsutāḥ//25//

เช่นกัน แต่รายชื่อแตกต่างกันไป ได้แก่ อายุ ศรุตายุ สัตยายุ รว วิชัย และชว^๑

หวังชัยบรรยายว่า อูรวัสเป็นธิดาของนางปราสาทกับพระกัศยปะ นางถูก
พระพรหมสาปให้ลงมาจากสวรรค์ นางอยู่กับปुरुวัสเป็นเวลา ๕๕ ปี โดยอาศัยอยู่ใน
ในอุทยานไฉตระระระ เป็นเวลา ๑๐ ปี อาศัยบนฝั่งแม่น้ำมันทากินี ๕ ปี อาศัยใน
เมืองอลกา ๕ ปี ในป่าวาทิรี ๖ ปี ในส่วนนั้นทะเล ๗ ปี ที่อุคครกูรุ ๘ ปี เจริงเขา
คันทมาหน ๑๐ ปี ยอดเขาพระสุเมรุ ๘ ปี มีโอรสด้วยกัน ๘ พระองค์ ได้แก่ อายุ
ธีมาน อมาสุ วิศวาเย ศรุตายุ ทฤณยู วาลายู สตายู^๒ ส่วนในเทวีภาควัด

^๑Ganesh Vasadeo Tagare, tr., The Bhāgavata Purāna,
ed. Prof. J.L. Shastri (Delhi : Motilal Banarsidass, 1976),
XI : 1204.

^๒Manmatha Nath Dutt, tr., The Harivamsha, p. 104.

...pururava lived with Urvashi at the charming
chaitrara-the garden for ten years, on the bank of the river
Mandākini for five years, in the city of Alakā for five years,
in the forest of Vadiri for six, in the best of the gardens
Nandana for seven, in the province of Uttara Kuru where the
trees bear fruits whenever desired for eight, at the foot of
the mount Gāndha-mādana for ten and on the summit of the North
Sumeru for eight years...

...They were named Ayu, Dhiman, Amēvasu, the pious
souled Vishvāyu, Shrutayu, Dridāyu, Valāyu and Shatāyu.
They were all given birth to by Uryashi.

สกันทลี^๑ กล่าวว่านางเกิดจากฤษีนารายณะ เนื่องจากฤษีนารายณะ และฤษี
 นรบาเห็นตะบะ พระอินทร์กลัวอำนาจของคนจะถูกขโมยแย่งเช่นครั้งก่อน ๆ จึงส่ง
 สัตว์ร้ายมารบกวน ครึ่งต่อมาจึงส่งนางอัปสรจำนวนหนึ่งมารบกวน ฤษีนารายณะ
 โกรธตีฆาตกรของตัวเอง ให้อำนาจนางมีชื่อว่า อูรวตี ซึ่งน่าจะมาจากคำว่า อูรุ แปลว่า
 ฆา พร้อมทั้งสตรีอื่น ๆ อีกจำนวนมากและนำไปถวายแก่พระอินทร์ ทำให้พระอินทร์
 ละอายในการกระทำของตน

บทบาทของนางที่ปรากฏนั้นเป็นไปในลักษณะของเทพนิยายมากกว่าจะมี
 ลักษณะของมนุษย์

Max Müller. กล่าวว่า เรื่องอูรวตี และปุรุรวตี เป็นการแสดงให้เห็นถึง
 ความคล้ายคลึงกันระหว่างอูโรเทียและอัสดงคต เขาได้วิเคราะห์ชื่ออูรวตี และ
 ปุรุรวตีว่าเป็นเพียงฉายา อูรวตี แปลว่า รุ่งอรุณ ปุรุรวตีเป็นแสงอาทิตย์^๒ อูรวตี
 มาจากคำว่า อูรุ แปลว่า กว้างใหญ่^๓ อันหมายถึงนิทานเกี่ยวกับพระอาทิตย์กับรุ่งอรุณ
 Adalbert Kuhn^๔ เชื่อว่านิทานเรื่องนี้น่าจะเกี่ยวกับไฟ Roth^๕ แปลชื่ออูรวตีว่า

^๑ Vettam Mani, Puranic Encyclopaedia, (Delhi : Motilal Banarsidase, 1975), p. 811.

^๒ A. Lang, Custom and Myth, (London : Green and Co., 1904), pp. 65 - 66.

^๓ Charles Rockwell Lanman, A Sanskrit Reader, (U.S.A. : Harvard University, 1884), p. 134.

^๔ A Lang, Custom and Myth, (London : Green and Co., 1904), p. 70.

^๕ Ibid.

เต็มไปทั่วยวาคะ คัมहा แพศยา และเสเพล A Lang^๑ ให้ความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า เป็นการสะท้อนให้เห็นจรรยาบรรณในการแต่งงาน ดังเงื่อนไขที่เจ้าสาวพึงมีต่อเจ้าชัว ถ้าหากว่าเจ้าชัวปฏิเสธเงื่อนไขเจ้าสาวก็จะจากไป การแยกทางของคนรักจะเกิดขึ้นเพราะละเมิดข้อห้ามหรือกฎจรรยาบรรณนั่นเอง เป็นการแสดงให้เห็นถึงประเพณีบางอย่างของชาวอินเเดีย โดยการถ่ายทอดลงในวรรณคดี

Winternitz กล่าวว่า บทประพันธ์นิยายรักที่โบราณที่สุดคือ บทรักของปุรุรวัสส์กับอุรวาสี^๒

ปรัมโลจา

ปรัมโลจาเป็นนางอัปสรประเภทไทวีกะ เรื่องราวของนางมีปรากฏในวิษณุปุราณะ^๓ และมารกัณเฑยะปุราณะ^๔ ต่างก็มีใจความตรงกันดังนี้

พระอินทร์ส่งนางอัปสรปรัมโลจามาทำลายการบำเพ็ญตบะของฤๅษীগัณทุ เช่นเดียวกับฤๅษีคนอื่นที่พระอินทร์ต้องการกำจัด เพื่อพระอินทร์จะได้อยู่ในตำแหน่งนาน ๆ ฤๅษীগัณทุบำเพ็ญตบะที่ริมฝั่งแม่น้ำโกมตี (gomati) เพียงเห็นนางเท่านั้น ฤๅษีก็เกิดความพึงพอใจนาง ทำให้ฤๅษีละการบำเพ็ญตบะเสียมเสวยสุขกับนางเป็นเวลานานถึง ๑๕๐ ปี นางขออนุญาตฤๅษีกลับสวรรค์ แต่ฤๅษีไม่ยินยอม ขอให้นางอยู่กับตนต่อไป จนกระทั่งเวลาผ่านไปอีก ๑๐๐ ปี นางอัปสรปรัมโลจาก็ขออนุญาตฤๅษี

^๑A. Lang, Custom and Myth, pp. 71 - 72.

^๒Winternitz, A History of Indian Literature, p. 383.

^๓H.H. Wilson, tr., The Vishnu Purāna, 2 : 2 - 5.

^๔F. Eden Pargiter, tr., The Mārkaṇḍeya Purāna,

กลับสวรรค์ ฤๅษีก็คงปฏิบัติเสียอีก เวลาย่านไปหลายร้อยปี ทำให้ฤๅษีระลึกได้ โดย
คิดว่าตนลำบากเพียงเพียงแค่นี้ ๑ วันเท่านั้น แต่พอคนทราบว่า ปรมิโละจายอยู่กับคน
นานถึง ๕๐๗ ปี ๖ เดือน ๓ วัน ฤๅษีโกรธเพราะเข้าใจดีว่าเป็นแผนอันแยบยล
ของพระอินทร์ จึงขับไล่นางกลับสวรรค์

ขณะที่นางเดินไปนางก็เซ็ดเหงื่อที่ร่างกายของนางด้วยใบไม้จากต้นไม้
ต้นหนึ่งไปยังอีกต้นหนึ่ง นางปากแห้งไปเหงื่อก็รวมตัวเป็นกุมารี ชื่อ มาริษา ซึ่งถือ
ว่ามาริษาถือกำเนิดจากต้นไม้ มีต้นไม้เลี้ยงดูนาง และนางกลายเป็นธิดาของลมและ
โสม เพราะโสมและพระวายุเป็นผู้เลี้ยงดูนางแทนมารดาของนาง คือนางอัปสร
ปรมิโละจา ส่วนในอัคนีปุราณะกล่าวว่า พระอัคนีเป็นผู้ดูแลนางมาริษา^๑ ภาควิคปุราณะ
กล่าวว่า โสมเลี้ยงดูนางมาริษาโดยให้น้ำทิพย์ไหลจากนิ้วชี้ลงสู่โอษฐ์ของนาง^๒

ด้วยเหตุนี้ทำให้นางอัปสรผู้นี้จึงเข้าลักษณะนางไม้ เรื่องราวของนาง
ปรมิโละจา น่าจะจัดได้ว่าธิดาของนางมีความเกี่ยวข้องกับเทพผู้รักษาคันไม้ อาจจะ
เป็นคติในสมัยต่อมาที่เชื่อว่าคนไม้นางไม้อาศัยอยู่

^๑ Manmatha Nath Dutt, tr., The Agni Puranam, p. 84.

^๒ Ganesh Vasudeo Tagare, tr., The Bhāgavata Purāna,
ed. Prof. J.L. Shastri (Delhi : Motilal Banarsidass, 1976),
IV : 623.

เมเนกา

เมเนกาจัดเป็นนางอัปสรที่งามที่สุดคนหนึ่งในกลุ่มไทวีกะ นางเป็นหนึ่งใน
ใน ๒ ของบรรดานางอัปสรที่มีชื่อเสียง^๑ และถือว่างามเป็นนางอัปสรคนแรกด้วย^๒
วิษณุปุราณะกล่าวว่านางเป็นต้นเหตุให้เกิดการกวนน้ำอมฤต เนื่องจากนางได้ถวาย
พวงมาลัยให้แก่ฤๅษีทิวราส^๓ ต่อมาฤๅษีทิวราสได้นำไปถวายแก่พระอินทร์ซึ่งทรงช้าง
โอราวาศ เมื่อช้างไค้กลืนคอกไม้เก็กเม้ามัน และทำลายพวงมาลัย ทำให้ฤๅษีทิวราส
โกรธพระอินทร์ กล่าวหาว่าพระอินทร์ดูหมิ่นตน จึงสาปพระอินทร์ให้ลอยกำลัง ทำให้
พระอินทร์ต้องชักชวนเทวะทั้งหลายรวมทั้งอสูรช่วยกันกวนน้ำอมฤตเพื่อความเป็นอมตะ
รามายณะบรรยายว่า นางเมเนกาเป็นนางอัปสรที่งามที่สุด^๔ นางงามตั้งแต่
สิริษะวรกเท้า^๕ นางเกิดจากพระพรหม^๖ และนางเป็นหัวหน้าแห่งหมู่นางอัปสรทั้งหลาย^๗

^๑ MBh. 1.74.68.

urvasī pūrcittiśca sahajanyā ca menakā /
visvaci ca ghrtācī ca śadevāpsarasam varāh //

^๒ MBh. R. I : 224.

^๓ ฤๅษีทิวราส หน้า ๑๑.

^๔ R. 1.63.4.

tatah kālena mahatā menakā paramāpsarā /

^๕ Ralph T.H. Griffith, tr., The Rāmāyan of Valmiki,

I : 265.

^๖ H.H. Wilson, tr., The Vishnu Purāna, II : 82.

^๗ Hari Prasadtri, tr., The Ramayana, I : 125 - 128.

เมณฑามีฐานะเป็นบริวารของพระอินทร์ จึงต้องปฏิบัติตามคำบัญชา
 ของพระอินทร์ นางเป็นผู้ได้รับคำบัญชาจากพระอินทร์ให้ลงมาสู่มนุษยโลก เพื่อมา
 รบกวณการบำเพ็ญพรตของฤๅษีสวามิตร^๑ ความงามของนางทำให้ฤๅษีหลงใหลจนทำ
 ให้ฤๅษีละการบำเพ็ญพรตมาเสวยสุขกับนางเป็นเวลา ๑๐ ปี แต่ฤๅษีมีความรู้สึก
 เหตุการณ์เพ่งผ่านไประยะ ๑ วัน ๑ คืนเท่านั้น ต่อมานางให้กำเนิดธิดาชื่อ ศกุนตลา
 หลังจากนั้นฤๅษีสวามิตรก็ระลึกได้ว่าคนใดละเลยการบำเพ็ญพรต ก็เริ่มบำเพ็ญพรต
 ของตนต่อไป หลังจากนั้นนางให้กำเนิดธิดาแล้ว นางก็ทิ้งธิดาไว้ที่ฝั่งแม่น้ำมาลินี

^๑MSh. 1.72.1 - 2.

evamuktastayā śakraḥ saṁdidesā sadāgatim /
 prātiṣṭata tadā kāle menakā vāyunā saha //1//
 athāpesyad varārohā tayasā dagdhakilbisam /
 visvāmitram tapyamānam menakā bhīrurāsrame //2//

เชิงเขานิมาลัย ให้สัตว์เลี้ยง^๑ จนกระทั่งฤๅษีก็พาหยาเข้าและไถ่หน้าพารกไปเลี้ยง^๒

^๑MBh. 1.72.7 - 13.

tasyā rūpaguṇān dr̥ṣṭvā sa tu viprarsabhadā /
cakāra bhāvaṃ saṃsargāt tayā kāmavasam gataḥ //7//
nyamantrayata cāpyenāṃ sā cāpāicchadaninditā /
tāu tatra suciraṃ kālamubhāu vyaharatām tadā //8//
ramanānāu yathākāmaṃ yathāikadivasam tathā /
cirārjitasya tapaseḥ kṣayaṃ sa kṛtavānṛṣiḥ //9//
prasthe himavato rāmye mālinīmbhito nadīm /
jātamutsr̥jya taṃ garbhaṃ menakā mālinīmanu //10//
kṛtakāryā tatastūrnamagacchacchakrasaṃśadam /
taṃ vane vijane garbhaṃ simhavyāghrasamākule //11//
dr̥ṣṭvā śayānaṃ śakunāḥ samantāt paryavārayan /
nemāṃ hiṃsyurvane bālāṃ kravyādā māṃsagr̥ddināḥ //12//
paryaraksanta tāṃ tatra śakuntā menakātmajam...//13//

^๒MBh. 1.72.17 - 18.

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เมื่อทารกเติบโตขึ้นก็โง่โง่และรักกับท้าวทุษยันต์^๑ เรื่องราวของศกุนตลาเป็นเรื่องที่แพร่หลายมาก ต่อมากวีกาลิทาสนำเค้าโครงมาเขียนเป็นบทละครชื่อ อภิฌยาน-ศกุนตลา จัดเป็นบทละครที่มีชื่อเสียงแพร่หลายเรื่องหนึ่งของกาลิทาสน^๒

เมื่อกาลิทาสนำเค้าโครงมาให้พระอินทร์มอบหมายให้สำเร็จแล้ว เป็นอันสิ้นสุด นางก็กลับยังที่อยู่ของนาง จะเห็นได้ว่านางไม่ได้รับเลี้ยงทารกเยี่ยงมารดาทั่ว ๆ ไป นางได้ทิ้งทารกไว้ อันแสดงถึงการขาดความรับผิดชอบของมารดาทั่วไปจึงมี ทำให้เห็นลักษณะของนางอัปสรคนนี้ว่า นางไม่มีความผูกพันกับบุตรธิดาของตนเอง อันแสดงให้เห็นถึงการขาดคุณธรรม

นอกจากนางจะอยู่ในฐานะภรรยาของฤๅษีวิศวามิตรแล้ว นางยังอยู่ในฐานะภรรยาของคนธรรพ์ชื่อวิศวาวสุ หลังจากนางให้กำเนิดธิดาชื่อ ประมัทวรา (Pramadvarā) แล้ว นางก็นำทารกไปทิ้งไว้ ณ มนฝั่งแม่น้ำ แล้วนางก็กลับสู่สวรรค์ ฤๅษีสฤงเกตศมาพบและนำทารกไปเลี้ยง ต่อมาประมัทวราเจริญเติบโตขึ้น

^๑ MBh. 1.74.126.

duṣyantastu tadā rājā putram śākuntalam tadā...//

^๒ A.L. Basham, The Wonder that was India, p. 320.

ก็ได้แต่งงานกับเจ้าชายรุรุ ส่วนในกถาสคริตสาคร^๒ กล่าวว่าเจ้าชายรุรุ แต่งงานกับนางปรีษัทรวา ซึ่งเป็นธิดาของนางอัปสรเมณฑาและวิหยาทร นี่เป็น

^๑MBh. 1.8.6 - 13, 16.

etasminneva kāle tu menakāyām prajajñivān /
gandharvarājo viprarṣe viśvāvasuriti smṛtaḥ //6//

apsarā menakā tasya taṃ garbhaṃ bhṛgunandana /
utsasarja yathakālam sthūlakeśa-sramam prati //7//

utsrjya cāiva taṃ garbhaṃ nadyāstīre jagāma sā /
apsarā menakā brahman nirdayā nirapatrapā //8//

kanyāmamaragarbhābhāṃ jvalantīmiva ca śriyā / tāṃ
dadarśa samutsrstāṃ nadītīre mahānṛṣiḥ //9//

sthūtakeśaḥ sa tejasvī vijane bandhuvarjitām / sa tāṃ
drṣtvā tadā kanyāṃ sthūlakeśo mahādvijah //10//

jātakādyāḥ kriyāścāsyā vidhipūrvam yathākramam /
sthūlakeśo mahābhāgaścakāra sumahānṛṣiḥ //12//

pramadābhyo varā sā tu satvarūpagunānvitā / tataḥ
pramadvaretyasyā nāma cakre mahānṛṣiḥ //13//

tataḥ prādāt pitā kanyāṃ rurave tāṃ pramadvaram /
vivahaṃ sthāpayitvāgre nakṣatre bhagadāivate //16//

^๒C.H. Tawney, tr., The Katha Sarit Sagara, (Calcutta Mission Press, 1880), I : 188.

หลักฐานเรื่องที่สองที่แสดงให้เห็นว่า เมณฑาเป็นนางอัปสรที่เด่นในรูปสมบัติ แต่
 ชาติคุณธรรมที่ดีของมารดาที่พึงปฏิบัติต่อบุตร นางไม่มีความรับผิดชอบ ผลกรรม
 ที่นางกระทำโดยยกผลกรรมนั้นให้ผู้อื่น นางจึงเป็นนางอัปสรที่สวยงาม
 แต่ชาติคุณธรรม

ขฤตกาจี

ขฤตกาจี เป็นนางอัปสรประเภทไทวีกะเช่นกัน นางมีฐานะเป็นภรรยา
 ของฤๅษีหลายคน ในฐานะชายาของกษัตริย์ และเป็นชายาของพระอินทร์ด้วย ฤๅษีที่
 เป็นสามีของนางมีดังนี้

๑. ฤๅษีกุศนาภ
๒. ฤๅษีवास
๓. ฤๅษีภททวาช

๑. ขฤตกาจีกับฤๅษีกุศนาภ หรือฤๅษีเวทราทวาช นางเป็นภรรยาของฤๅษี
 กุศนาภ มีบุตร ๑๐ องค์ มีธิดาคู่ด้วยกัน ๑๐๐ องค์ ธิดาทั้ง ๑๐๐ องค์ มีรูปโฉม
 สวยงามมาก พระวายุเห็นเกิดความพอใจรักนาง แต่นางปฏิเสธ พระวายุสาปนาง
 ให้เป็นหญิงค่อม ต่อมากษัตริย์พรหมทัตตะไคชยวาช โดยทำให้หลังของนางกลับคืน
 รูปปกติ และได้แต่งงานกับนาง^๒

๒. ขฤตกาจีกับฤๅษีवास ขฤตกาจีมีความพอใจในฤๅษีवास วันหนึ่งขณะที่
 ฤๅษีवासจุดไฟ โดยใช้ไม้สองอันเพื่อทำให้เกิดไฟนั้น ขฤตกาจีมาปรากฏกาย แต่ฤๅษี
 वासไม่ยินยอมในนาง ด้วยความกลัวไม้ค้ำสาปของฤๅษี นางจึงแปลงกายเป็นนกแก้วบิน
 หนีไป^๓ ต่อมานางเป็นต้นเหตุให้ฤๅษีवासหลั่งน้ำกามลงไปไฟ เกิดประกายและ

^๑Manmatha Nath Dutk, tr., The Ramayana, I : 82.

^๒Ibid., I : 85.

^๓Vettam Mani, Puranic Encyclopaedia, p. 291.

ให้กำเนิดทารกคือ พระศุกร^๑

๓. ขฤดาจีกับฤๅษีภิวาฮ ฤๅษีภิวาฮกับขฤดาจีพบกันในขณะที่นาง
อาบน้ำที่แม่น้ำคงคา ทันใดนั้นเสื้อผ้าของนางหายไป เพียงแต่เห็นรูปกายของนาง
เท่านั้น ทำให้ฤๅษีอกใจไม่ได้ หลังน้ำกามลงในภาชนะทำให้เกิดทารก คือ โทรมพรหมณ์
และน้ำอสุจิของฤๅษีหลังลงสู่แม่น้ำ ทำให้กำเนิดธิดาองค์หนึ่งคือ ศรุทาวตี (ศรุทาวตี)^๒

ขฤดาจียังเป็นภรรยาของฤๅษีอัมบาอวระ^๓ นอกจากนางเป็นภรรยาของฤๅษี
แล้ว นางยังเป็นชายาของเจ้าชายประมดี และให้กำเนิดโอรสชื่อ เจ้าชายรุรุ^๔

นางยังเป็นภรรยาของวิศวกรรม มีธิดาชื่อ จิตรวงคทา ส่วนธิดาอีกองค์
หนึ่งชื่อว่า เทวตี ไม่ปรากฏว่าผู้ใดเป็นบิดา^๕

นอกจากนี้ นางยังเป็นชายาของพระอินทร์ โดยนางแสดงความตั้งใจจริง
ในการถวายอาหารแก่ฤๅษี ซึ่งพระอินทร์แปลงกายมาในรูปของฤๅษีวสิษฐมาขอขมนมหวาน
จากนาง นางได้ใช้เท้าเป็นเชื้อเพลิงแทนไม้ เนื่องจากขาดแคลนไม้ พระอินทร์
เห็นความดีของนาง จึงนำนางไปเป็นชายา

^๑ Vettam Mani, Puranic Encyclopaedia, p. 291.

^๒ MBh. R. 9.48. 62 - 65.

^๓ Vettam Mani, Puranic Encyclopaedia, p. 291.

^๔ MBh. 1.5.9.

...pramaterapyabhūt putro ghrtācyā rururityuta //

^๕ Vettam Mani, Puranic Encyclopaedia, p. 291.

^๖ MBh. R. 9.48.1 - 6.

ขฤตจาจีเป็นนางอัปสรที่มีสามีหลายคนในบรรดานางอัปสรทั้งหลาย นางเป็น
นางอัปสรที่มีหลายรัก

รัมภา

รัมภาเป็นนางอัปสรประเภทเลากิกะ รัมภาจัดเป็นหนึ่งในบรรดานางอัปสร
ที่มีความงามซึ่งมีอุรวาสี คีโลตตมา รัมภา^๑ รัมภาเป็นธิดาของพระกัศยปะกับนาง-
ปราชา รัมภาได้ชื่อว่าเป็นกัษหนึ่งวิเศษของวรรณคดีสันสกฤต^๒ รามายณะกล่าวว่า
นางเป็นธิดาของพระวรุณ^๓ และยังมีข้อความกล่าวว่านางเป็นภรรยาของท้าวเกศวะ^๔

รัมภาเป็นนางอัปสรผู้โชคร้ายที่สุดในบรรดานางอัปสรทั้งหลาย เนื่องจาก
นางทำงานให้พระอินทร์ผิดพลาดไม่สำเร็จ กล่าวคือ พระอินทร์ส่งนางให้มาทำลาย
การบำเพ็ญพรตของฤๅษีวิศวามิตร หลังจากพระอินทร์ส่งนางอัปสร เมณฑามาแล้ว
สำหรับรัมภา ฤๅษีวิศวามิตรรู้ว่า เป็นแผนของพระอินทร์จึงไม่หลงกล ด้วยความโกรธ
ฤๅษีจึงสาปนางให้กลายเป็นหินเป็นเวลาหนึ่งหมื่นปี นางจะพ้นคำสาปก็ต่อเมื่อพระราม
เดินทางมาพบ^๕

^๑ Vettam Mani, Puranic Encyclopaedia, p. 641.

^๒ Edward Moor, Hindu Pantheon, (Delhi : Indological
Book House, 1968), p. 65.

^๓ R. 6.60.11.

umā nandīsvaraścāpi rambhā varuṇa-kanyakā /

^๔ H.H. Wilson, tr., The Vishnu Purāṇa, 5 : 166.

^๕ R. 1.64.10 - 16.

นอกจากนางจะถูกฤษีสาปให้กลายเป็นหินถึงหนึ่งหมื่นปีแล้ว นางยังถูก
ท้าวณลดูรสาปให้เป็นนางรากลษสีก^๑ กล่าวคือ คนธรรพ์ชื่อโกศรี ผู้มีหน้าที่เป็น
นักร้องในปราสาทท้าวฤเวร เกิดพอใจนางและนางเองก็พอใจด้วย ท้าวณลดูร
เห็นเกิดความไม่พอใจ จึงสาปนางให้เป็นนางรากลษส ให้อาศัยในป่าต้นทกะจนกว่า
จะถูกพระรามฆ่า และนางยังถูกฤษีอชฎาวกระสาปให้ตกอยู่ในมือคนป่า^๒

จะเห็นได้ว่าความงามของนางแทนที่จะให้ผลดีต่อนาง กลับนำความ
เดือดร้อนมาให้ นาง ไม่เฉพาะความงามนำมาซึ่งความวิบัติมาให้แก่ผู้พบเห็นเท่านั้น
ความงามยังทำให้ตนเองวิบัติอีกด้วย ดังนางอัปสรรับภมาเป็นตัวอย่าง

ทีโลตตมา

ทีโลตตมาเป็นนางอัปสรประเภทเลากิกะ นางมีบทบาทเกี่ยวข้องกับอสูร
สองคน คือ สุนทและอุปสุนท มหาภารตะอาทิบรพกล่าวว่ พระวิศวกรรมสร้างนาง
ขึ้นมาด้วยความตั้งใจ โดยรวบรวมสิ่งที่สวยงามทั้งหลายจากความสวยงามของทุกสิ่ง
ทุกอย่าง ทั้งที่เคลื่อนไหวได้และเคลื่อนไหวไม่ได้ในสามโลก และใช้อัญมณีจำนวนมาก
ประดับลงร่างกายของนาง นางถูกสร้างขึ้นอย่างประณีตบรรจง ไม่มีหญิงใดในสามโลก
เทียบได้ ไม่มีส่วนไหนในร่างกายของนางที่ผู้พบเห็นจะคำหนิได้ นางสามารถผูกใจ

^๑ J. Muir, Original Sanskrit Texts, 4 : 413.

Nalakūvara-sāpēna rasitā hi nandini /
sapto by esha purā pāpo badhūm rambhām paramrīshan /
na śaknoty avasām nārīm upaitum ajitendriyah /

^๒

H.H. Wilson, The Vishnu Purāna, 5 : 166.

สัตว์ทุกผู้ที่พบเห็น^๑ และมหากาโรคอนุศาสนบรรพกล่าวถึงนางดังนี้ พระพรหม
เป็นผู้สร้างนางขึ้นมาจากอนุภาคของเพชรพลอย^๒ ในขณะที่เกี่ยวกับมหากาโรค
อาทิบรรพก็ยังคงกล่าวว่า นางเป็นธิดาของพระกัศยปะ มีพี่น้องร่วมบิดามารดาคือ
อลัมพูชา มิศรเกศी วิชยุตพรพมา อรุณา รัชชีกา รัมภา มโนรมา สุพาหุ
เกศินี สุรตา สุรชา สุปรียา^๓

เรื่องราวของอสูรสุนทและอสูรอุปสุนท หลงใหลนางทีโลตตมา มีปรากฏ
ในมหากาโรคและในกถาสรีตศากร โดยมีข้อความตรงกันดังนี้คือ ทีโลตตมาได้รับ
คำบัญชาจากพระพรหมให้มาทำลายพิธีบูชาเชิญพรตของอสูรสองคน คือ สุนทและอุปสุนท
นางทำให้ทั้งสองหลงใหลในตัวนาง ต้องการนางเป็นของตนเองแต่ผู้เดียว ทำให้อสูร
เกิกรบกันตาย ด้วยอิทธิพลแห่งความงามของนาง ทำให้อสูรทั้งสองยื้อแย่งนาง และ
ได้ทำการต่อสู้ฆ่าฟันกัน โดยปราศจากเหตุผล ทั้ง ๆ ที่ทั้งสองเคยรักใคร่กลมเกลียวกันดี

^๑ MBh. R. 1 : 218.

MBh. 1.210.15, 17 - 18.

sā prayatnena mahatā nirmītā visvakarmanā /
trisu lokeṣu nārīnām rūpenāpratimābhavat //15//
sā vighrahavatīva śrīḥ kāmārūpā vapusmatī /
jahāra sarvabhūtānām cakṣūmsi ca manāmsi ca //17//
tilam tilam samāniya ratnānām yad vinirmītā /
tilottameti tat tasyā nāma cakre pitāmahaḥ //18//

^๒ MBh. R. 13.141.1.

^๓ ดูวิทยานิพนธ์ หน้า ๓๒.

เนื่องจากความปรารถนาราคะเท่านั้น นี้แสดงว่าความงามของนางอัปสร

MBh. 1.210.20 - 22.

gaccha sundo pasundābhyāmasurābhyām tilottame /
 prārthanīyena rūpeṇa kuru bhadre pralobhanam //20//
 tvatkr̥te darśanādeva rupasampatkṛtena vāi /
 virodhaḥ syād yathā tābhyāmanyonyena tathā kuru //21//
 sā tatheti pratijñāya namaskṛtya pitāmaham /
 cakēra maṇḍalam tatra vibudhānām pradakṣiṇam //22//

MBh. 1.211.9 - 13, 16, 17, 26.

tatastilottamā tatra vane puṣpāṇi cinvatī /
 veśam sā kṣiptamādhāya raktenāikena vāsasā //9//
 nadītīreṣu jātān sā karnikārān pracinvatī /
 śanāirjagāma tam deśam yatrāstām tāu mahāsurāu //10//
 tāu tu pītvā varam pāṇem maderaktāntalocanāu /
 dr̥ṣṭāive tām varāroham vyathitāu sambabhūvatuh //11//
 tēvuthāyāsanem hitvā jagmatur-yatra sā sthitā /
 ubhāu ca kāmasammattāvubhū prārthayatasca tām //12//
 dakṣiṇe tām kare subhūm sundo jagrāha pāṇinē /
 upasudo'pi jagrāha vāme pāṇāu tilottamām //13//
 mama bhāryā tava gururiti sundo'bhyabhasata /
 mama bhāryā tava vadhūrupasundo'bhyabhāsata //16//
 nāisā teva mamāiṣeti tatastāu manyurāvisat /
 tasyā rupena sammattāu vigatasnehasāuhr̥dāu //17//
 tilottamārtham samkruddhāvanyonyamabhijaghnatuh /
 tasmād bravīmi vah snehāt sarvān bharatasattamāh //26//

เป็นต้นเหตุแห่งความพินาศของผู้อื่น

นอกจากนี้ ความงามของนางเป็นเหตุให้มหาเทพมีสี่พระพักตร์ เพราะหลังจากพระวิถักรรรมสร้างขึ้นมาแล้วมหาเทพก็ชื่นชมในความงามของนาง นางเดินไปทิศใด มหาเทพก็จะหันพระพักตร์ไปทิศนั้น เหตุนี้ทำให้มหาเทพมีสี่พระพักตร์^๑

ในขณะเดียวกัน ในอาทิบริพ มหาภารตะกล่าวว่า ความงามของนางเป็นเหตุให้พระอินทร์มีตาถึงพันตา เพื่อจะจ้องมองนาง^๒ ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่าความงามของนางอัปสรคีโลตมามีอำนาจอย่างยิ่ง

อลัมพูชา

อลัมพูชา เป็นนางอัปสรประเภทเสวากิกะ นางเป็นธิดาของพระกัศยปะ และนางปราชา อลัมพูชามีสภาพเหมือนเมเนกา คือ พระอินทร์ส่งนางให้มายั่ววน

^๑ C.H. Tawney, tr., The Kathā Sarit Sagara, (Calcutta : Thomas, Baptist Mission Press, 1880), I : 108.

MBh. 1.210.28 - 29.

evam caturmukhaḥ sthānurmahādevo'bhavat purā /
tathā sahasranetraśca babhuva balasudanah //28//
tathā devanikā-yānām mahārṣinām ca sarvaśah /
mukhāni cābhyavartante yena yāti tilottamā //29//

^๒ MBh. 1.210.24.

MBh. 1.210.27.

และรบกวนการบำเพ็ญพรตของฤๅษีที่จี ฤๅษีที่จีบำเพ็ญพรตอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำสรัสวตี^๑ เพียงแต่การปรากฏของนางเท่านั้น ฤๅษีเห็นนางก็เกิดกิเลส ทำให้หลังน้ำกามลงในแม่น้ำ ทำให้แม่น้ำตั้งท้อง^๒ และให้กำเนิดบุตรชื่อ สรัสวตี^๓ ต่อมาอลัมพูชาได้นำอาหารกลับไป^๔ แสดงให้เห็นความรับผิดชอบของนาง ซึ่งผิดกับนางอัปสร เมนกาจะหึงบุตรของตนไว้

กถาสรีตสาครกล่าวว่ อลัมพูชาเป็นนางอัปสรที่ถูกสาปให้จุติลงมาเป็นมนุษย์ ในมนุษยโลกเช่นเดียวกับอุรวตี เก้าโครงเรื่องของอลัมพูชาที่ถูกสาปให้ลงมา นั้น มีเรื่องราวดังนี้ พระอินทร์พร้อมด้วยวิธูมเข้าเฝ้าพระพรหม ในขณะนั้นอลัมพูชา ก็เข้าเฝ้าเช่นกัน พอถึงเสื่อผ้าของนางถูกลมพัดไป วิธูมะเกิดคันหามีความพึงพอใจในรูปโฉมของนาง ทำให้พระอินทร์ไม่พอใจจึงสาปให้ทั้งสองลงไปจุติเป็นมนุษย์ ให้วิธูมเป็นเจ้าชายสหสราณิก อลัมพูชาเป็นเจ้าหญิงมฤคควตี เป็นธิดาของกษัตริย์กฤตวรมัน กับพระนางกลาวตี ต่อมาเจ้าชายสหสราณิกได้ช่วยพระอินทร์รบ ชากลับจากสวรรค์ พระอินทร์ให้นางอัปสรตีโลกตมามาส่ง ขณะเดินทางมา เจ้าชายสหสราณิกคิดถึงเจ้าหญิงมฤคควตีมาก จนทำให้ไม่ได้ยินคำพูดของนางอัปสรตีโลกตมา ทำให้นางโกรธสาปให้ทั้ง ๒ พลัดพรากจากกัน เพราะตีโลกตมาเป็นนางอัปสรที่สามารถสาปแข่งมนุษย์ได้ ต่อมาเจ้าหญิงมฤคควตีถูกเหยี่ยวโฉบไป เจ้าชายสหสราณิกออกติดตามนางแต่จำนางไม่ได้ ต่อมามาศีมาช่วยให้เจ้าชายสหสราณิกจำนางได้ และได้พบนางในที่สุด ต้องคอย

^๑ MBh. R. 9.51.7 - 8.

^๒ MBh. R. 9.51.13 - 14.

^๓ MBh. R. 9.51.20.

^๔ MBh. R. 9.51.24.

จนครบ ๑๘ ปี ตามคำสาป และเจ้าหญิงมฤคควดีเป็นผู้ให้กำเนิดกษัตริย์อุทัย^๑

นอกจากนั้น อลัมพูชายังล่อลวงกษัตริย์ตฤณพินทุ จนกระทั่งมีธิดาคู่ด้วยกัน
หนึ่งพระองค์ มีนามว่า เจ้าหญิงอิทาวีทา ต่อมาเจ้าหญิงอิทาวีทาได้แต่งงานกับ
อสูรวิศรวัส มีโอรสชื่อ ชนทะ (ท้าวอุเวร) และอลัมพูชามีโอรสกับตฤณพินทุ ๓ องค์
ได้แก่ วิศาล ศูนย์พันธุ รุมรเกตุ^๒

^๑ Somadeva, Kathasāritsāgara, (Vārānāsī : Motilal Bānārsīdās, 1970), I : 24 - 25.

^๒ Vettam Mani, Puranic Encyclopaedia, p. 26.

Tam bhejelambusā devī
Bhajanīyagunālayam
varāpsarāyāste, putrah
kanyā cedabidabhavat
tasyāmutpāda-yāmāse
Viśravā dhanadam sutam
Prādāyā vidyām paramā
Mrsiryogesvarāt pituh
Viśalah śunyahandhuśca
Dhūmraketuśca tatsutāh
Viśālo vamsakrdraja
Vaiśalīm nirmame purīm

อทริกา

อทริกาเป็นนางอัปสรประเภทเลากิกะ และเป็นนางอัปสรผู้โศกเศร้า เช่นเดียวกับรัมภา มหาภารตอาทิบรรพ บทที่ ๒๓ โคกกล่าวถึงเรื่องราวของ นางอัปสรอทริกาไว้ดังนี้ อทริกาเป็นชายาของราชาวาสู หรือนรเทพโดยบังเอิญ เนื่องจากนางถูกพระพรหมสาปให้เป็นปลาอยู่ในแม่น้ำยमुปา เจารายวาสูให้เหยียนำ พืชพันธุ์ของพระองค์ไปถวายแค้นเหสีของพระองค์ ซึ่งทรงพระนามว่า คิริกา ขณะที่ เหยี่ยวคาบมา ปรากฏว่ามาเจอเหยี่ยวอีกตัวมาแย่ง ทำให้ทั้งสองเกิดต่อสู้กัน พืชพันธุ์ นั้นตกลงในน้ำเข้าปากปลาอทริกา ทำให้ปลาค้างท้อง ต่อมาชาวประมงจับปลาไปผ่าท้อง- ปลาในท้องปลามีมนุษย์ชายหญิงแฝดคู่หนึ่ง คือ มัตสยะและนางสัจยวตี ชาวประมงนำ ทวารกไปถวายกษัตริย์อุปวิจร เมื่อนางอัปสรอทริกาให้กำเนิดทารกแล้วนางก็พันคำสาป

° MBh. 1.63.

girikāyāḥ prayacchāsu tasyā hyārtavāmadya vai /
 grhītvā tat tadā syenastūrnamutpatya vegavān //55//
 javam paramāsthāya pradurēva vihaṅgamah /
 tamapaśyadathāyāntam syetam syenastathāparah //56//
 abhiyadrevacca tam sadyo dr̥stvāivāmiṣaśaṅgayā /
 tuṇḍayuddhamathākāśo tāvubāu samprackratuh //57//
 yudhyatorapatad retastaccāpi yamunāmbhasi /
 tatrādriketi-vikhyā-tā brahmasāpād varapsarāh //58//
 minabhāvamanuprāptā vabhūva yamunācarī /
 syenapāda-paribhrastam tad vīryamatha vāsavam //59//

ธิดาของนางได้ชื่อว่า สัตยวती นางเป็นผู้ประกอบด้วยความงามและความดี ต่อมาฤๅษีปราศรัยไถ่ปลื้มของนางแทนที่จะเป็นกลิ่นปลา นางจึงได้รับชื่อนานนามว่า คนธวतीหรือโยชนคนธรา ฤๅษีปราศรัยพอใจนางและได้นางเป็นชายา

jagrāha taraso-petya sādrikā matsyarupinī /
kadācidapi matsim tām babandhur matsyajīvinah //60//
māso ca dasame prāpte tadā bharatasattam /
ujjāddrurūdarāt tasyāḥ strīm pumāṃsam ca maṇṣam //61//
āścaryabhūtam tad gatvā rājne'tha pretyavedayan /
kāye matsyā imāu rājan sambhutāu māṇṣāviti //62//
tayoh pumāṃsam jagrāha rājoparicarastadā /
sa matsyo nāma rājāsīd dhārmikah satyasamgarah //63//
sāpsarā muktesāpā ca kṣanena samapadyata /
yā puroktā bhagavatā tiryagyonigatā śubhā //64//
māṇṣāu janayitvātvaṃ śāpamokṣamavāpsyasi /
tataḥ sā janayitvā tāu viśāstā matsyaghātinā //65//
saṃtyajya matsyarūpaṃ sā divyaṃ rūpamavāp-yaca /
siddharsīcāranapatham jagāmātha varāpsarah //66//
sā kanyā duhitā tasyā matsyā matsyasagandhinī /
rājñā datta ca dāsāya kanyeyam te bhivatviti // 67//

ต่อมานางให้กำเนิดพระวิษณุเกิดในเกาะ จึงได้ชื่อว่า ทวีปายน คือ ชาวเกาะ°

MBh. 1.63.

rūpasat-vasanāyuktā sarvaiḥ samuditā guṇāih /
 sā tu satyavatī nāma matsyaghātyabhisamśrayāt //68//
 āsīt sā matsyagandhāiva kamcit kālam śucismitā /
 śuśrūsārtham piturnāvaṃ vāhayantīm jale ca tām //69//
 tato labathevarā prītā strībhāvaguṇabhūsitā /
 jagāma saha saṃsargamṛsinā-dhutamakarmanā //81//
 tena gandhavatītyevaṃ nāmāsyāḥ prathitam bhuvi /
 tasyāstu yojanād gandhamā-jighranta narā bhūvi //82//
 tasyā yojanagandheti tato nāmāparam smṛtam /
 iti satyavatī hr̥stā labdhavā varamanuttamam //83//
 parāsarena saṃyuktā sadyo garbham susāve sā /
 jajñe ca yamunāddhīpe pārāsaryah saḥ vīryavān //84//
 brahmeno brahmaṇānām ca tathānugrāhekāṅksayā /
 vivyāsa devān yasmāt sa tasmād vyāsa iti smṛtaḥ //88//

อัปสรอภริกาได้ชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษของปลา อภริกาเป็นนางอัปสรที่มีฐานะเป็นสัตว์ (ปลา) นางก็คงเป็นนางอัปสรที่ขาดการรับผิดชอบในบุตรของตน เช่นเดียวกับนางอัปสร เมณฑกา

บทบาทของนางอัปสรทั้งประเภทไทวีกะ และเลากิกะ จะมีอยู่บทบาทเดียวคือ บทบาทของการเป็นภรรยาจะปรากฏชัดกว่าบทบาทอื่น นางอัปสรมีสถานะเป็นอมตะ คือ อยู่ในวัยสาวตลอดกาล นางเกี่ยวข้องกับบุรุษในทางประเวณี

นางอัปสรอยู่ภายใต้ขอบังคับของบุรุษ ถ้าหากนางไม่ปฏิบัติตามข้อตกลง ผลก็คือ นางจะถูกลงโทษโดยการสาป ไม่มีข้อแม้ใด ๆ ทั้งสิ้น ในขณะที่เดียวกัน ถ้าหากทำควม แต่ทำผิดพลาดก็ถูกลงโทษอีก โดยการสาปอีกเช่นกัน จะเห็นได้ว่า สิทธิของนางหายากเต็มที เพราะผู้ชายเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์เหล่านี้

จากเรื่องราวของนางอัปสรที่ปรากฏในบทนี้แสดงให้เห็นว่า นางอัปสรมีความงามเป็นเลิศ แต่มีกประพฤติผิดประเวณี ทำให้ผู้เกี่ยวข้องกับนางมักได้รับความเดือดร้อน นางขาดคุณธรรมเหมือนมารคาที่ค้ำทั้งหลาย

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย